

Ondřej K o l á ř – Ivana K o l á ř o v á

POVSTALCI NA POPRAVIŠTI: HRDELNÍ PROCESY S ÚČASTNÍKY HENLEINOVSKÉHO POVSTÁNÍ V OBVODU OSTRAVSKÉ EXPOZITURY ZEMSKÉHO NÁRODNÍHO VÝBORU MORAVSKOSLEZSKÉHO 1945–1948¹

Abstract

The study deals with post-World War II trials held with participants of so-called Henlein (pro-Nazi) uprising of German insurgents against Czechoslovak administration in 1938 in territory of Czech Silesia and Northern Moravia; who were sentenced to death by Czechoslovak court in Opava in 1946. Particular cases are compared in order to analyse the approach of the court towards individuals. The aim of the article is to grasp how the verdicts were influenced by various factor, such as regional origin and profession of the accused, as well as public opinion or medialisation of the case.

Keywords: Nazism, retribution, Munich Crisis, Henlein uprising, death penalty

Henleinovské povstání² v průběhu září a října 1938 představovalo vyvrcholení německého iredentismu v meziválečné ČSR a výrazně přispělo k podpisu Mnichovské dohody a následným událostem. Politický a strategický kontext povstání byl již poměrně podrobně zmapován,³ stejně jako průběh revolty v oblasti moravsko-slezského pomezí.⁴ Méně pozornosti však bylo věnováno poválečnému soudnímu stíhání některých aktérů povstání. V tomto směru se zájem badatelů a publicistů soustředil především na medializované kauzy, spojené s oběťmi na životech z řad československého bezpečnostního aparátu. Dominantní místo v tomto ohledu zaujímá případ vraždy šesti příslušníků Stráže obrany státu (SOS) v Liptani. Oproti tomu incidenty, vedoucí k úmrtí českých civilistů či německých antinacistů, v převážné míře upadly v zapomnění.

Předkládaná studie se zaměřuje na poválečné soudní procesy s bývalými povstalci, při nichž byl vynesena rozsudek smrti. Pozornost se soustředí na generační, sociální a profesní strukturu odsouzených, stejně jako na zdůvodnění soudních verdiktů. Výzkum usiluje o srovnání přístupu tribunálů v jednotlivých procesech a na podchycení společných či naopak specifických znaků partikulárních kauz. Teritoriálně je výzkum vymezen územím ostravské expozitury Zemského národního výboru moravskoslezského, tedy o tehdejší okresy Frývaldov (Jeseník), Krnov, Bruntál, Opava, Hlučín, Bílovec, Nový Jičín, Fryštát (Karviná), Ostrava, Místek a Český

- 1 Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Slezské zemské muzeum (DKRVO, MK000100595).
- 2 V literatuře se používá též pojem sudetoněmecké povstání, jež je však z pohledu autorů zavádějící. Jednak naráží na otázku geografického vymezení „Sudet“, jednak pomíjí fakt, že k obětem revolty patřila i řada „sudetských“ Němců, neztotožňujících se s nacistickou ideologií. Povstání vycházelo z okruhu členů a sympatizantů Henleinovy Sudetoněmecké strany.
- 3 Viz Ota HOLUB, *Stůj! Finanční stráž!*, Praha 1987; Jiří PADEVĚT, *Krvavý podzim 1938*, Praha 2020; Werner RÖHR, *September 1938: die Sudetendeutsche Partei und ihr Freikorps*, Berlin 2008.
- 4 Viz zejména Miloň DOHNAL – Zdeněk FILIP – František SPURNÝ, *Pátá kolona na severní Moravě*, Ostrava 1969; Julius GRAW, *Die Stadt Zuckmantel, Kreis Freiwalddau und Umgebung in der Sudetenkrise 1938*, Cloppenburg 2008; Jana HRADILOVÁ, „Domů do Říše!“ *Rok 1938 na Jesenicku ve světle literatury a pramenů SOKA Jeseník*, in: III. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku. Historický seminář na téma Osudové osmičky v dějinách Jesenícka 20. století. Sborník referátů, Jeseník 2008, s. 19–41; Petr PROCHÁZKA, *Příběhy z pohraničí*, Jeseník 2007.

Těšín.⁵ Časově text pokrývá období od zahájení činnosti mimořádných lidových soudů (dále MLS) v červnu 1945 po závěr roku 1948, kdy došlo k ukončení retribučních soudních procesů a zároveň proběhla transformace expozitury v Ostravský kraj.

Na sledovaném území působily MLS v Opavě, Ostravě a Novém Jičíně. Úkolem těchto tribunálů bylo provádění tzv. „velké retribuče“ na základě dekretu č. 16/1945 Sb., tedy stíhání provinilců z období „zvýšeného ohrožení republiky“.⁶ Jeho začátek byl stanoven na 21. květen 1938, později bylo předmětné období formálně uzavřeno posledním dnem roku 1946. MLS tak uplatňovaly princip právní retrospektivy, když stíhaly delikty z doby okupace (např. udavačství či členství v nacistických organizacích), jež v době spáchání nebyly trestné. Ve vztahu k účastníkům henleinovského povstání, kteří v roce 1938 jakožto českoslovenští občané bojově vystoupili proti vládnoucímu režimu a naplnili tak skutkovou podstatu vlastizrady, však kontroverzní princip právní retrospektivy odpadal. V případě povstalců současně panoval silný společenský a mediální tlak na vynesení exemplárních trestů, a to ze dvou příčin. Jednak již od roku 1938 rezonovalo značné pohoršení nad brutálním průběhem řady povstaleckých akcí, jednak soudní procesy s aktéry revolty sloužily jako doklad o nemožnosti dalšího česko-německého soužití ve společném státě, a tedy jako argument pro legitimizaci probíhajícího odsunu.⁷

Především v obvodu MLS Opava ležely oblasti s výraznou převahou německého obyvatelstva (okresy Jeseník, Krnov, Bruntál). Do působnosti opavského tribunálu spadalo též Hlučínsko coby specifický region s převahou česky hovořícího obyvatelstva, leč s tradiční kulturní a hospodářskou inklinací k Německu.⁸ Zejména v oblasti Jesenicka a v prostoru Osoblažského výběžku v krnovském okrese měly boje v září 1938 značně dramatický průběh a vedly k oboustranným ztrátám na životech i k civilním obětem.⁹ Právě na tyto případy se logickou soustředila primární pozornost vyšetřovatelů i tisku.

Za retribuční trestné činy bylo v Opavě popraveno 14 osob. Novojičínský tribunál vynesl devět rozsudků smrti, MLS v Ostravě pak poslal na popraviště 39 lidí. Všechny exekuce byly vykonány oběšením, často již v den vynesení rozsudku. Ke statisticky nejčastějším důvodům vynesení nejvyššího trestu představovalo udavačství, působení v nacistickém represivním aparátu a účast v henleinovském povstání.¹⁰ Případy popravených povstalců na sledovaném území nacházíme pouze u opavského tribunálu.

---

5 Dušan JANÁK – Lubomír HLAVIENKA – Ondřej KOLÁŘ, *Atlas národnostních a náboženských menšin v Českém Slezsku a na severní Moravě*, Opava 2021, s. 50–51; Miroslav KOCÍCH, *Úloha a místo expozitury ZNV v Ostravě*, Slezský sborník 65/3, 1967, s. 325–343.

6 Srov. Mečislav BORÁK – Dušan JANÁK, *Československé retribuční soudnictví v letech 1945–1948 a postih německého obyvatelstva u mimořádných lidových soudů Moravská Ostrava, Nový Jičín a Opava*, in: Právněhistorické studie, sv. 42, Praha 2012, s. 239–268; M. BORÁK, *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*, Šenov u Ostravy 1998; Benjamin FROMMER, *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*, Praha 2010; O. KOLÁŘ, *Mimořádný lidový soud v Opavě a „velká“ retribuče v západním Slezsku 1945–1948*, Opava 2021.

7 M. SPURNÝ, *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*, Praha 2011, s. 146–178; L. HLAVIENKA – O. KOLÁŘ, *Sbor národní bezpečnosti ve Slezsku a jeho podíl na řešení poválečných problémů regionu 1945–1948*, Opava 2022, s. 83–93.

8 Obecně srov. Vilém PLAČEK, *Prajáci aneb k osudům Hlučínska 1742–1960*, Hlučín 2000.

9 O. KOLÁŘ, *Henleinovské povstání v září 1938 na Jesenicku optikou československého vyšetřování*, Slezský sborník 120/1, 2022, s. 32–54; TÝŽ, *K průběhu henleinovského povstání na Osoblažsku a ve Městě Albrechticích v září 1938*, *Historica: Revue pro historii a příbuzné vědy* 13/2, 2022, s. 142–155.

10 Otakar LIŠKA a kol., *Vykonané tresty smrti Československo 1918–1989*, Praha 2000; O. KOLÁŘ, *Konfidenti opavské úřadovny gestapa před Mimořádným lidovým soudem v Opavě*, *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis* 10, 2017, s. 247–264.

Tato studie si neklade za cíl přinést podrobné biografie odsouzených. Výzkum se opírá primárně o soudní spisy a sleduje zejména motivace obviněných, jejich roli v průběhu povstání a okolnosti poválečných soudních procesů.

Patrně největší odezvu vyvolalo soudní stíhání osob spojených s vraždou šesti příslušníků SOS v Liptani. Liptaňský případ je ojedinělý ve dvou ohledech. Předně obvinění byli souzeni hromadně v rámci jednoho procesu, označeného jako Bruno Peschke a spol. Tribunál tak posuzoval individuální činy konkrétních aktérů v rámci celkového kontextu dané události. Oproti tomu při vyšetřování jiných incidentů, jako byly např. útoky na oddíly SOS ve Vidnavě a Velké Kraši, se obvinění dostávali před soud postupně, často s odstupem několika měsíců. Úzce související kauzy tak mnohdy hodnotili jiní žalobci a soudci, neobeznámení s obecnějšími souvislostmi. Pozornosti úřadů tak nezřídka unikaly podstatné informace. Ilustrativní je v tomto směru rozsudek nad učitelem Rudolfem Königem z Velké Kraše, jemuž se nepodařilo účast v povstání prokázat. Přitom v přelíčeních s jinými povstanci několik svědků vypovědělo, že viděli Königa se zbraní v ruce.¹¹

Další unikum liptaňského incidentu představuje naprostá absence přeživších českých svědků. Zatímco v jiných procesech vypovídali příslušníci SOS či čeští civilisté, v případě Liptaně se vyšetřování opíralo výhradně o poválečné výpovědi místních Němců, kteří byli paušálně vnímáni jako podezřelí.¹²

Kauzu původně začal během léta 1945 vyšetřovat velitel místní stanice SNB Josef Šimák. Jeho úsilí ovšem narazilo na zamítavé stanovisko okresního velitelství, které hodnotilo pátrání po vinících sedm let starého incidentu jako příliš časově náročné a nerentabilní. Až během podzimu se šetření znovu rozběhlo, a to zejména díky medializaci kauzy a také vlivem úsilí nadporučíka SNB Václava Černého. Ten v regionu sloužil již v roce 1938, mnohé z aktérů znal a byl tudíž na objasnění vražd osobně zainteresován. Sám Černý vyslechl v odsunovém středisku v Krnově několik liptaňských Němců, protokoly z těchto výslechnů se však nedochovaly.

Z řady svědectví, jež se v detailech často lišila, se podařilo rekonstruovat hrubý průběh události. Dle těchto zjištění došlo 22. září 1938 v podvečerních hodinách k obklíčení četnické stanice a odzbrojení mužstva SOS. Zajatci měli být, podobně jako v dalších případech, převezeni do internace na říšském území. Než k tomu však došlo, objevila se na místě dvoučlenná motohlídka finanční stráže z Bohušova, jejíž příjezd ve večerní tmě vyvolal paniku. Došlo k přestřelce, při níž zahynuli tři henleinovci, patrně zabití chaotickou palbou svých spolubojovníků. Jejich smrt vyvolala fanatickou odezvu, vedoucí k zavraždění nejen motohlídky, ale též odzbrojených zajatců, držených v budově četnické stanice. Původní vyšetřovací zprávy hovořily o pěti obětech. Až následně vyšlo najevo, že v Liptani padl také dozorce finanční stráže František Čech, který v inkriminované době zřejmě vyzel na četnickou stanici zprávy ze svého stanoviště.

Navzdory rozporům v jednotlivých výpovědích svědci označovali za hlavní viníky bratry Franze a Alfreda Seligovy. Ti, stejně jako další podezřelí, však byli po válce nezvěštní. Veřejný žalobce při MLS v Opavě původně obvinil z účasti na násilném excesu devět mužů, následně přibyli čtyři další. Jednomu z obžalovaných se ještě před přelíčením podařilo utéct z vyšetřovací vazby a dostat se do zahraničí. Tři muži byli nedopatřením zařazeni do odsunového transportu. Na lavici obžalovaných tak nakonec usedlo devět osob. Soudní tribunál se sešel v říjnu 1946. Obviněným se podařilo prokázat účast na obklíčení a odzbrojení četnické

---

11 Zemský archiv v Opavě (dále ZA v Opavě), fond Mimořádný lidový soud (dále MLS) Opava, sign. Ls 1707/46.

12 Tamtéž, sign. Ls1560/46.

stanice, ne však podíl na vraždách. Přesto padly tři rozsudky smrti, jež byly spíše důsledkem společenské poptávky, než důkladného důkazního řízení. V případě Josefa Schluscheho, jenž patřil mezi čtveřici dodatečně obžalovaných, stačilo jeho přiznání, že byl během přebírání stanice ozbrojen. Svou roli sehrála také výpověď Václava Černého, že Schlusche spolu s Brunem Peschkem a Aloisem Steffanem patřili k agilním nacistům.

S liptaňskou tragédií vzdáleně souvisely i procesy s povstalci z Města Albrechtic, během nichž padly tři další hrdelní tresty. A to i přesto, že obsazení města proběhlo bez boje. Novopečený henleinovský starosta města Karl Gross dokonce umožnil odzbrojeným příslušníkům státních bezpečnostních složek volný odchod, za což údajně následně sklídl kritiku od okresních předáků SdP Karla Wernera a Aloise Titzeho, kteří během dne 22. září projížděli regionem a snažili se koordinovat probíhající přebírání moci. Organizační „výpomoc“ poskytl také říšskoněmecký četník Harasim a několik bojůvkářů z Říše, kteří se zapojili do akcí Freikorpsu. V odpoledních hodinách se pučistům podařilo bez boje přesvědčit k ústupu četnický oddíl, vyslaný z Bruntálu na Osoblažsko. (Tím nevědomky umožnili liptaňský masakr, jemuž by přísun posil do regionu patrně zabránil.)

Ačkoliv samotné ovládnutí města se obešlo bez výraznějších incidentů, následující události měly dramatický průběh, a to z velké části kvůli rozporům mezi samotnými povstalci. Zatímco místní předáci v čele s Grosse zamýšleli konsolidovat situaci na ovládnutém území a nepouštět se do dalších ofenzivních akcí, oddíly Freikorpsu operující v blízkém okolí pod velením říšských Němců zamýšlely výboje směrem ke Krnovu. Jejich odhodlání příliš neoslabilo ani zprávy o probíhající mobilizaci československé branné moci. Obavy z české protiofenzivy přiměly Grosse přesunout štáb za hranici do Pruských Troplovic (dnes Opawica v Polsku).

Zde Gross, nedůvěřující říšskoněmeckým „jestřábům“ z Freikorpsu, získal nečekanou podporu v podobě báňského úředníka Rudolfa Jäschkeho, zkušeného veterána první světové války. Ten dle vlastních poválečných slov přijel do regionu pouze navštívit rodinu a náhodně byl „stržen“ událostmi. Je však pravděpodobné, že Gross i Jäschke hráli v přípravě a průběhu povstání aktivnější roli, než později přiznali. Tomu by nasvědčoval i fakt, že krátce před povstáním a před svým útekem do Říše Grosse navštívil henleinovský exponent z Opavy Karl Meissner, jenž se následně stal zpravodajským důstojníkem Freikorpsu.¹³ Lze předpokládat, že předmětem schůzky byly právě přípravy násilného převzetí moci.

Jisté je, že se Jäschke ujal organizace oddílů albrechtických bojůvkářů, stojících mimo struktury Freikorpsu. V následujících dnech došlo v blízkém okolí k několika ozbrojeným incidentům včetně přestřelky u osady Žáry, kde padli dva henleinovci. Jelikož probíhající mobilizace zahrnovala bojůvky operující hlouběji ve vnitrozemí do defenzivy, k Albrechticím se stáhlo několik dalších oddílů z okolí. Trvajících kompetenčních sporů jednotlivých polovojenských formací ukončil podpis mnichovské dohody.

Po válce z albrechtických pučistů skončili na popravišti Gross, Jäschke a majitel pily Max Haubel. Ten se během povstání účastnil jednání o odzbrojení státní policie a následně velel jednomu ze strážních oddílů, vytvořených Jäschkem. Odůvodnění rozsudků poměrně obecně argumentovala účastí v povstání a výrazněji se nelišila od rétoriky v jiných kauzách, v nichž byli pachatelé odsouzeni k mírnějším trestům.¹⁴ Přísné verdikty kontrastují s mírnějšími tresty pro povstalecké předáky z Vidnavy, Zlatých Hor a dalších západoslezských měst. Svou roli patrně

---

13 ZA v Opavě, fond MLS Opava, sign. Ls 1190/46.

14 Srov. O. KOLÁŘ, *Henleinovské povstání*.

sehrála okolnost, že pučisté z Města Albrechtic prokazatelně spolupracovali s nacistickými činiteli z Říše a s okresním vedoucím SdP Karlem Wernerem (ten se konce války nedožil). Jistý vliv nejspíše měly i ohlasy liptaňské tragédie, jelikož v době procesů nebylo ještě jisté, kdo za incident nesl vinu. Haubel, Jaschke i Gross byli souzeni ještě před procesem s liptaňskými povstanci.

Takřka paralelně s liptaňským procesem pak probíhalo přelíčení, v němž si vyslechl trest smrti i Rudolf Januschke (Januschka), pojišťovací úředník původem z Chářové u Krnova. Ten v září 1938 velel oddílu povstalců, který obsadil četnickou stanici v Třemešné a podílel se i na internaci poštovních zaměstnanců. Za pozornost stojí fakt, že během vyšetřování a následného přelíčení nikdo ze svědků nezmínil existenci oddílu Freikorpsu v čele s říšským Němcem Karlem Rollem, jenž během povstání taktéž operoval v okolí Třemešné. Dokládají však, že Třemešnou během povstání navštívil funkcionář SdP z Krnova, patrně poslanec Werner. Někteří svědkové v líčení událostí patrně zaměnili Januschkeho s jeho otcem, který se také účastnil povstaleckých akcí, jelikož se v pramenech liší údaje o věku a povolání dotyčného. Dle líčení četnického velitele z Třemešné Antonína Švába se pučisté pokusili zajmout také družstvo SOS dislokované za vsí, přičemž Švába odvedli s sebou jako rukojmí pro případné vyjednávání. Než však ozbrojenci dorazili na místo, útvar SOS se stáhnul.

V dalších dnech měl být Januschke údajně členem povstaleckého štábu v Tropplovicích, kde spolupracoval s předáky z Města Albrechtic. Po záboru pohraničí vstoupil do SS a část války strávil na frontě. Po skončení bojů se skrýval v okolí Třemešné, kde jej bezpečnostní orgány dopadly s pomocí konfidenta a následně předán retribučnímu tribunálu.

Dílní vazbu na události v okolí Města Albrechtic a Třemešné měl také hrdelní proces Karla Luxe, popraveného již v únoru 1946. Šlo o jednoho z prvních pučistů, kteří se dostali před soud. Rodák ze Starých Purkartic byl před válkou členem německého Svazu zemědělců, tedy agrární strany. Do Sudetoněmecké strany dle vlastních slov vstoupil na naléhání Rudolfa Altschera z Chomýže a poslance Karla Wenera z Krnova a s vidinou finančního profitu. Luxova ekonomická situace jako nepříliš úspěšného statkáře a otce čtyř dětí patrně ve 30. letech nebyla nijak růžová. O politiku se údajně nezajímal. Do ilegálních akcí proti ČSR se zapojil pod vlivem příslibu, že mu bude odpuštěna část dluhů.

Obr. 1: Rudolf Januschke na svatební fotografii.
ZA v Opavě, fond MLS Opava, sign. Ls1595/46.

V září 1938 se spolu s Viktorem Zipseem z Kružberku a Ing. Türkem zajišťoval pašování zbraní, které jim předávali němečtí vojáci v Opavici. O účelu celé akce prý Lux nevěděl. Toto tvrzení však sám při poválečném výslechu vyvrátil, když vyslovil svůj předpoklad, že zbraně měly být využity „proti čs. vojsku“. Sám se záhy „opravil“ tvrzením, že zbraně chtěli členové SdP použít „proti rudým lupičským bandám, které jak tvrdilo říšské rádio, v pohraničním území řádily“. Daný argument lze brát se značnou rezervou, Lux jistě musel poměry v regionu znát natolik, aby si uvědomoval, že zkazky o lupičských bandách nemají pravdivý základ.

Lux se následně zúčastnil henleinovského povstání v Zipsově oddílu. Popřel podíl na přeapadení vojenské hlídky ve svém rodišti, přiznal však svou přítomnost při jisté přestřelce v lesích, při níž padli bojůvkáři Hanke a Zimmermann. (Možná šlo o střet u Žárů, výše zmíněný v souvislosti s kauzou Karla Grosse.) Později se oddíl přesunul do Města Albrechtic. Po Mnichovu Lux vstoupil do NSDAP a SA. Po vypuknutí války žádal o přidělení zemědělské usedlosti v Polsku. Namísto toho mu byla, zřejmě v roce 1941, přidělena usedlost Jana Gely v Milostovicích. Po válce Lux tvrdil, že neznal důvody zabavení usedlosti. Od dubna 1944 pak byl Lux ustanoven starostou obce. Díky své funkci pak jistě dostatečný měl přístup k informacím, aby věděl, že Gelův statek okupační úřady zabavily po zatčení jeho vlastníka za členství v odbojové organizaci Obrana Slezska na podzim 1940 a že Gela byl následně odeslán do koncentračního tábora a v závěru války za nejasných okolností zemřel.¹⁵

Opavský MLS Luxe nakonec odsoudil k smrti za podíl na událostech z roku 1938¹⁶ a za to, že využil podmínek vytvořených okupačním režimem, aby se obohatil na úkor Jana Gely. Samotné starostování soud blíže nezkoumal, mezi předvolanými svědky nebyl nikdo z obyvatel Milostovic, ba ani z Gelovy rodiny. Celkově Luxova poněkud zmatečná obhajoba, nepříliš úspěšné předválečné hospodaření i fakt, že post starosty navzdory svým „zásluhám“ z roku 1938 získal až rok před koncem války, kdy se již Říše potýkala s vážným nedostatkem kádřů, působí dojmem, že šlo o člověka nanejvýš průměrného intelektu.¹⁷ V čele milostovické samosprávy si patrně nepočínal příliš aktivně, jelikož žádný z tamních občanů, zpovídáných na přelomu 60. a 70. let Historicko-dokumentační komisí Okresního výboru Československého svazu protifašistických bojovníků, o Luxovi nehovořil.¹⁸

Rozhodujícími faktory pro vynesení nejvyššího trestu tak bylo patrně Luxovo spojení se známým povstaleckým předákem Zipssem a také fakt, že šlo o jeden z prvních procesů s významnějším bojůvkářem, konaný již v únoru 1946. Paradoxně sám Viktor Zips coby Luxův nadřízený z Freikorpsu si o čtyři měsíce později vyslechl „pouze“ doživotní verdikt a v polovině 50. let byl amnestován, mj. s přihlédnutím k jeho dělnickému původu.

Soud v říjnu 1946 poslal na smrt také zámečníka Ferdinanda Otteho, jinak nevýrazného „řadového“ účastníka povstání, jenž se provinil tím, že během obsazování Vidnavy eskortoval trojici zadržených antinacistů. Jednoho z nich, jistého Emila Bretha, následně během transportu, bez prokazatelného přičinění Otteho, zastřelil jiný povstalec. Jiná provinění z doby povstání a okupace Ottemu nebyla prokázána. V porovnání s retribučními procesy henleinovských předáků z Jesenicka šlo o překvapivě přísný verdikt. Přitěžující okolností se stal fakt, že Otte u trojice zadržených vykonal osobní prohlídku, a tedy hrál aktivní roli v jejich protiprávním uvěznění.

---

15 Slezské zemské muzeum (dále SZM), Novodobé dějiny (dále ND), inv. č. I/2a/3.

16 Za pozornost stojí, že dle odůvodnění rozsudku měli při akcích povstalců, jichž se Lux účastnil, být zabiti dva civilisté. V záznamu z přelíčení však o žádných mrtvých není zmínka, s výjimkou dvou padlých povstalců, o kterých hovořil sám Lux.

17 ZA v Opavě, fond MLS Opava, sign. Ls230/45.

18 SZM, ND, inv. č. I/2a/3.

Závěr

Z popsaných kauz zřetelně vyplývá, že na vynesení verdikt MLS měla vliv řada vnějších okolností, jež ne vždy souvisely se skutkovou podstatou a okolnostmi spáchání činu. Zásadní faktor představovala okolnost, kdy se obžalovaný dostal před soud. Společenská poptávka po exemplárních trestech kulminovala během léta a zejména podzimu 1946. V té době již vešly ve známost detaily o násilnostech v pohraničí v roce 1938. Zároveň dosud probíhalo vysídlování německého obyvatelstva a trvalo napětí v pohraničí. Rozhodování soudu tak ovlivňovala vypjatě protiněmecká společenská atmosféra. V průběhu let 1947 a 1948 lze pozorovat citelné zmírnění naznačených nálad.¹⁹

Výše trestu se odvíjela také od schopnosti policejního a justičního aparátu zdokumentovat činnost obviněného. Množství a důvěryhodnost svědeckých výpovědí se v jednotlivých kauzách silně lišily. Zjevným rysem činnosti opavského MLS je snaha exemplárně postihovat především aktivní účastníky násilných excesů, spíše než organizátory. Mnozí vlivní koordinátoři henleinovských bojových aktivit, k nimž patřili Franz Strauf a Rudolf Friedl ve Zlatých Horách či Arthur Michler ve Vidnavě, byli odsouzeni k trestům od 20 let vězení po doživotí, přičemž se vesměs v průběhu 50. let dočkali amnestie. Oproti tomu na liptaňské kauze vidíme, že k vynesení trestu smrti stačila svědectví o tom, že se obviněný účastnil povstaleckých akcí se zbraní v ruce.

Přitěžující okolností se mohl stát i souběh s dalšími činy, jak ilustruje případ Karla Luxe. Ten byl formálně odsouzen k smrti za účast v povstání, svou roli při rozhodování o verdiktu však nesporně sehrálo i jeho pozdější působení na pozici starosty v Milostovicích. Ačkoliv výkon této funkce nebyl spojen s žádnými konkrétními excesy a ačkoliv Lux přímo nezavinil zatčení a smrt Jana Gely, vyvolaly tyto události společenský tlak na Luxovo přísné potrestání. V porovnání s událostmi z Jesenicka působí nezvykle přísně také rozsudky pro trojici povstaleckých předáků z Města Albrechtic. V jejich případě snad rozhodnutí soudu souviselo s ohlasy tragédie v nedaleké Liptani i s faktem, že dotyční prokazatelně spolupracovali s „poradci“ z Říše. Obdobně v kauze Rudolfa Januschkeho patrně o výši trestu rozhodla i časová souhra jeho přelíčení s liptaňským procesem a fakt, že on sám v době povstání působil v blízkosti Liptaně. Jiní povstalečtí předáci regionální úrovně vyvázli s podstatně mírnějšími tresty. Januschkemu nejspíše přitížilo i pozdější členství v SS a také fakt, že se po válce skrýval, což se jevílo jako přiznání viny.

Zejména v případě Ferdinanda Otteho byly důvody pro trest smrti formulovány velmi vágně a šlo spíše o snahu po procesech s nacisty z Krnovska vynést alespoň jeden podobný trest i pro povstalice z jesenického okresu. Rozsudek značně kontrastuje s mírnějším trestem pro Josefa Utnera, účastníka přestřelky v Nových Vilémovicích, jež vyústila ve smrt dozorce finanční stráže Stanislava Majzlíka.²⁰ Utner však stanul před soudem až v dubnu 1947, zatímco Otte se před tribunál shodou okolností dostal pouhých pár týdnů po silně medializovaném přelíčení s liptaňskými povstalci.

---

19 D. JANÁK a kol., *Národnostní menšiny a migrace v Českém Slezsku a na severní Moravě ve 20. a 21. století*, Opava 2021, s. 92–94; M. SPURNÝ, *Nejsou jako my*, s. 174–177.

20 O. KOLÁŘ, *Henleinovské povstání*.

Obr. 2: Bourání hraničního sloupu ve Zlatých Horách na Jesenicku. Vlevo továrník a povstalecký předák Rudolf Friedl, v červenci 1946 odsouzen k doživotnímu žaláři. ZA v Opavě, fond MLS Opava, sign. Ls253/46.

Hledat mezi odsouzenými eventuální společné znaky je nesnadné. Mezi popravenými byli jak veteráni první světové války, tak muži narození v první dekádě 20. století. Vesměs však šlo o jedince, kteří byli v roce 1938 starší 30 let. Jejich činy tedy nevycházely z mladické nerozváženosti, ale šlo o vědomé projevy politického smýšlení aktérů. Z profesního hlediska byli zastoupeni jak drobní řemeslníci a rolníci, tak představitelé inteligence a obchodníci. Jen v jednom případě šlo o osobu s vysokoškolským vzděláním. Pouze v případech Karla Grosse a Karla Luxe lze hovořit o tom, že by účast v povstání napomohla jejich dalším kariérám během nacistické éry, kdy se uplatnili v komunální politice a Lux se stal vlastníkem konfiskované usedlosti.

Obecně lze vidět jednoznačnou převahu hrdelních procesů s obyvateli krnovského okresu, jež kontrastuje zejména s Jesenickem, kde byl průběh povstání srovnatelně intenzivní. Svůj podíl na tom patrně mělo víc faktorů, k nimž nesporně patřila medializace liptaňského případu. Svou roli sehrála také větší blízkost Krnovska k Opavě a obecně k oblastem s převahou českého osídlení, díky čemuž zde i obnova státní správy probíhala rychleji než na Jesenicku. V neposlední řadě se v Krnově podařilo zajistit kartotéku členů NSDAP, jež se stala cennou pomůckou pro vyšetřování.²¹

---

21 Srov. Branislav DORKO, *Okresní vedení NSDAP v Krnově 1938–1945*, Opava 2021.

Příloha: Seznam popravených účastníků henleinovského povstání (dle data poprav)

Jméno	Povolání	Datum a místo narození	Datum poprav	Důvod poprav
Karl Lux	Rolník, starosta	3. 11. 1895, Staré Purkartice	22. 2. 1946	Účast v bojích u Města Albrechtic, přivlastnění statku Jana Gely v Milostovicích
Ing. Rudolf Jaschke	Úředník	7. 3. 1890, Město Albrechtice	17. 6. 1946	Obsazení Města Albrechtic
Max Haubel (Haubelt)	Majitel pily	18. 2. 1895, Město Albrechtice	19. 6. 1946	Obsazení Města Albrechtic
Karl Gross	Obchodník, starosta	12. 11. 1895, Město Albrechtice	22. 8. 1946	Obsazení Města Albrechtic
Ferdinand Otte (Otto)	Zámečnick	4. 4. 1902, Černá Voda	16. 10. 1946	Obsazení Vidnavy, smrt Emila Bretha
Rudolf Januschke (Januschka)	Úředník	1. 6. 1906, Chářová	30. 10. 1946	Odzbrojení četnické stanice v Třemešné
Bruno Peschke	Soustružník	6. 10. 1906, Liptaň	31. 10. 1946	Přepadení četnické stanice v Liptani
Alois Steffan	Obchodník	27. 7. 1902, Liptaň	31. 10. 1946	Přepadení četnické stanice v Liptani
Josef Schlusche	Rolník	28. / 29. 3. 1895, Bohušov	31. 10. 1946	Přepadení četnické stanice v Liptani

Insurgents on Execution Site: Cases of Capital Punishments for Participants of Henlein Uprising in Area of Ostrava Branch of Moravian-Silesian Provincial National Committee 1945–1948 Summary

The article compares and analyses trials held with nine participants of pro-Nazi uprising in Czech Silesia and Northern Moravia in 1938, who were sentenced to death by Czechoslovak authorities after World War II. All of the accused were born in 1890s or 1900s, but came from various social classes. With one exception the men were involved in incidents in former Krnov district during the uprising. Only one person was executed for involvement in paramilitary actions in Jeseník (Frývaldov) district. The striking difference was caused mainly by proximity of Krnov region to Czechoslovak administrative centres, which enabled to carry on more in-depth investigation, and by publicity related to murder of six Czechoslovak law enforcement officers in Liptaň in Krnov district, which gained reputation of the most infamous incident during the 1938 insurgency.

All trials were held in 1946, culminating during October (five death penalties). This aspect needed to be understood in the context of ongoing expulsion of Germans from Czechoslovakia and the “purification” of the borderland, which reached the climax phase in Autumn 1946. In later trials in 1946 and 1947, none of former insurgents was sentenced to capital punishment.

Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D.
 Slezské zemské muzeum
 kolar@szm.cz

Mgr. Ivana Kolářová
 Slezské zemské muzeum
 kolarova@szm.cz